

לא נמצא יראת שמים כאשר אין עמו התורה (מהר"ל)

ידיעת התורה

פתחא דסוגיא

ידיעת התורה ישר והפוך, אינה ענין לכשרון גרידא, כי אם שיעור לידיעת התורה, כמו שאמר הכתוב במשלי כתבם על לוח לבך, רצה לומר דאם יש לאדם דברים הכתובים על לוח לנגד עיניו, אין חילוק אצלו בין ישר להפוך, שהרי רואה הכל לנגד עיניו, ויכול לקרוא באיזה אופן שירצה, וזהו שאמר שדברי תורה צריכים להיות נהירים לו כמו שכתובים על לוח לנגד עיניו, ואז יכול לקראם ישר והפוך, דהקורא מהזכרון יתקשה לקרוא למפרע, אבל הקורא מן הכתב יכול לקרוא גם הפוך, וזו היתה מדרגתו של הגר"א בידיעת התורה, שכל התורה כולה היתה כתובה על לוח לבו, שראה לנגד עיניו את כל התורה, לכן ידע את כולה גם למפרע, ויסוד לשיעור זה מצינו בתורה בפ' ואתחנן והיו הדברים האלה וכו' על לבבך, ופירש בתרגום ירושלמי ויהו פתגמיא וכו' כתיבין על לוח לבכון, מבואר דשיעור ידיעת התורה שנצטוונו עליה, הוא על לבבך שיהיו הדברים כתובים על לוח הלב (הירוש' הגר"א סוטה מט:).

ביאורא דתלמודא

מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו – לפי שעובד כוכבים העוסק בתלמוד תורה חייב מיתה כדאמרין פ' ארבע מיתות, וזה שאינו עוסק בתורה עושה עצמו כעובד כוכבים ודינו בחרב וסייף, כדין עובד כוכבים שמיתתו בסייף (מהרש"א). שלא היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה – דהיינו איש ואשה שהיו הכל בקיאים אף באיסור והיתר כן נראה מפירוש רש"י בספר ישעיה, אבל בתינוק ותינוקות אמר שלא היו בקיאים באיסור והיתר אלא בטומאה וטהרה שהוא דבר ההוה תמיד, שהיו אוכלין חוליהן בטהרה. ואמר על אותו דור שבשביל שהיו עוסקין כל כך בתורה לידע בדיני איסור והיתר וטומאה וטהרה, היו מבטלין ממלאכתן בעסק הגפן דלשמיר ושית יהיה כפירש"י, שהשכרות מביא לביטול ההוראה באיסור והיתר וטומאה וטהרה, כדכתיב גבי איסור שתויי יין להבדיל ולהורות, וסמך לזה הך דרשה (מהרש"א). אל תקרי ושנתם אלא ושלשתם – מדלא כתיב ושניתם שישלישם (רש"י). שליש במשנה – אמר רבינו תם מעכשיו שאנו עוסקים בתלמוד בבלי בלול מן הכל, ולפיכך סדרו בברכות מקרא וידבר. במשנה איזהו. תלמוד רבי ישמעאל (האגודה עבודה זרה פ"א). לא צריכא ליומי – ימי השבוע (רש"י). ונראה לי לפרש בכל יום ויום עצמו ישלש, על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא ומשנה וגמרא (תוספות). כל השוכח דבר ממשנתו – לאותו אפילו מחמת עצלות. וכמו שאפרש בס"ד. ובמדרש שמואל כתב אפילו מחמת שהוא טרוד למצוא טרף לביתו, אפילו הכי מתחייב בנפשו. כי מקרא מלא הוא השלך על ה' יהבך וגו', ואין נפטר רק מי שתקפה עליו משנתו (תוספות יום טוב). מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו – אשר לא נתן בלבבו לאמר כי השכחה מצויה בבני אדם, והיה לו לחזור ההלכה הרבה פעמים ולחשוב בה כל היום וכל הלילה עד שלא תוכל לסוד מלבבו, ולא עשה הרי זה מתחייב בנפשו (רבינו יונה).

ליקוטיא דתלמודא

שנו רבותינו (סנהדרין צד:) גבי אותו הזמן שהיו כל ישראל יודעין את התורה: והיה ביום ההוא יסוד סבלו מעל שכמדך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמן, אמר רבי יצחק נפחא חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. מה עשה נעין חרב על פתח בית המדרש ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב זו, בדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ, מגבת ועד אנטיפרס ולא מצאו תינוק ותינוקת, איש ואשה, שלא היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה.

ואמרו חכמינו (קידושין ל:) שצריך האדם לתלמוד כל מקצועות התורה:

אמר רב ספרא משום ר' יהושע בן חנניא, מאי דכתיב ושנתם לבניך, אל תקרי ושנתם אלא ושלשתם, לעולם ישלש אדם שנותיו, שליש במקרא, שליש במשנה, שליש בתלמוד. מי יודע כמה חיי, לא צריכא ליומי.

עוד שנינו (אבות פ"ג מ"ה) גבי האיסור לשכוח את תלמודו:

רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו, מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר דאו עיניך.

אור תורה

חסד ואמת אל יעזוב קשרם על גרורותיך. כתבם על לוח לבך. (משלי ג)

והיה ביום ההוא יסוד סבלו מעל שכמדך ועלו מעל צוארך וחבל על מפני שמן. (ישעיהו כ)

ושנתם לבניך ודברתם בשיבתך בבינתך ובלכתך בדרך יבשקבך וביקומך. (רבינו יונה)

רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר דאו עיניך ופן יסורו מלבבך פלי מתי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך. (רבינו יונה)

האידינא אליבא דשמעתא

הסכם ישכר זבולון מטעם חובת ידיעת התורה

כתב באגרות משה (יו"ד ח"ד סימן ל"ז) שהטעם להסכם ישכר זבולון הוא החובה שיש בידיעת כל התורה כולה, וז"ל הנצרך לענייננו: 'וכיון שבעצם מצד מצוות לימוד התורה הא צריך כל אחד ואחד ללימוד בעצמו כל התורה כולה ולידע אותה, אבל הא הרבה אינשי בכל זמן חייהם גם כן אי אפשר שילמדו, דהא צריכים לעבוד לפרנסתם בשדות ובכרמים לחיותם וכדומה, נמצא שמצוות לימוד התורה וידיעתה בכל פרטיה ודקדוקיה לא קיימו אותה ממש אלא יחידים שבדורות הראשונים, על כל פנים הא לימוד התורה כולה בכמותה ובאיכותה ובעמקוטה הוא כמעט אי אפשר אף לאנשים חכמים גדולים ביותר אף בזמן חכמי התלמוד, ולכן עשו בשביל זה ישכר זבולון שותפות. שישכר שהיה נפשו חשקה בתורה ביותר יעסוק רק בתורה, וזבולון יעסוק בפרנסה, ושיחלקו שווה בשווה בהשכר שיש לשניהם בין בשכר הגשמי שבא ממעשיו דזבולון ובין בשכר לימוד התורה כל הימים שבא מישכר'.

המטרה בידיעת כל התורה כולה

כתב הרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג פל"א) שעיקר מטרת ידיעת התורה הוא כדי לקבל הדעת האמיתית, וז"ל: 'והוא שכל מצוה מאלו התרי"ג מצוות, היא אם לנתינת דעת אמתית, או להסיר דעת רע, או לנתינת סדר יש, או להסיר עול, או להתלמד במדות טובות, או להזהיר ממדות רעות, הכל נתלה בשלשה דברים, בדעות, ובמדות, ובמעשה ההנהגה המדינית, ואשר חייב שלא נמנה המאמרים, כי המאמרים אשר זרזה התורה לאומרים או הזהיר מהם, מהם מה שהוא מכלל המעשים המדיניים, ומהם ללמד דעת אמתית, ומהן ללמד מדות, ומפני זה הספיק לנו אלו השלשה עניינים בנתינת סבה בכל מצוה מן המצוות'. ובמהר"ל (נתיבות עולם נתיב התורה פ"ה) ביאר שידיעת התורה גורמת לשלמות קיום המצוות ויראת ה', וז"ל הנצרך לענייננו: 'אמרו גדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה, כי התורה היא פועלת שיצאו המעשים לפועל, ולכן התורה שהיא שכלית פועלת באדם הגשמי שיצאו המצוות שבתורה לפועל, וכמו כן לא נמצא יראת שמים כאשר אין עמו התורה כמו שאמרו אם אין חכמה אין יראה, כי היראה כאשר האדם יש לו קירוב אל השם יתברך אז מקבל יראתו'.

פרטי דינים בחיוב ידיעת התורה

למפול בדברי תורה: כתב הט"ז (או"ח סימן מ"ז סק"א) בחיוב

עומקא דסוגיא

א. גבי החיוב לדעת את כל התורה כולה, עיין מה שאמרו ז"ל (מדרש משלי פ"ה) שהבא לפני הקב"ה ליום הדין ויש בידו מקרא ולא משנה ה' הופך פניו ממנו, ומי שיש בידו שני סדרים או שלשה, הקב"ה אומר לו בני כל

הפלפול בדברי תורה, וז"ל הנצרך לענייננו: 'שהתורה אינה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, דהיינו שעוסק בפלפול ומשא ומתן של תורה, כמו שאמרו על בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה, מה שאין כן באותם שלומדים דברי תורה מתוך עונג ואינם יגעים בה אין התורה מתקיימת אצלם'. ע"כ. **כתיבת כללי הלימוד**: כתב הטור (צוואת הטור מובא בסוף ספר ארחות חיים) 'והוי זהיר להאריך ולהעמיק ולחפש אחר כל הספרים בדרך פסק ההלכה בדבר הצריך לעולם, ולא תאריך ולא תעמיק בדברי קושיות שלא לצורך, כי אינם עושים רוב בני אדם כי אם לקנות שם מערבב בעלי הגמרא, ובכל מסכתא שתלמוד תכתוב מעט בכל מן הפוסקים ומן ההלכות המעורבבות, כתוב הכללים כדי שיהיו בידך, ואם תספק באחד מהם תמצאם בפעם אחרת, ובזה יצאו דבריך לאור ותתקיים תורתך'. ע"כ. **לימוד הלכה למעשה**: כתב בהקדמה לפירוש הגר"א לאורח חיים שכל פרי לימוד הש"ס הוא להוציא ממנו הלכה למעשה. וכן כתב החפץ חיים (בהקדמה לספר ליקוט הלכות) שהעיקר הוא לדעת תמצית ההלכה היוצאת מן הסוגיות, שזהו תכלית לימוד התורה. **קריאת שמע אינה פוטרת ידיעת התורה**: כתב הר"ן (נדרים ה.) דאף שאמרו שקריאת שמע פוטרת חיוב קביעת עיתים לתורה, מכל מקום אינה פוטרת חובת ידיעת התורה.

חובת לימוד כל ענייני התורה

כתב הר"מ מקוצי (סמ"ג הקדמה למצות עשה) שיש חובה ללמוד כל ענייני התורה אף אלו שאינם נוהגים הלכה למעשה בימינו, וז"ל: 'ויש מהמון עם שאומרים מה לנו למצות סדר קדשים, קל וחומר למצות סדר זרעים ולמצות סדר טהרות ולדברים שאין נוהגים בזמן הזה, אל יאמר אדם כן, כי המצות אשר ציוה אדון העולם יש לידע יסודותיהם, אף על פי כן צריכין עתה, כי על כל המצות נצטוינו ולמדתם אותם, ונאמר שמור את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם, ונאמר ושמרתם מצותי ועשיתם אותם, הא למדת שהשמירה והעשייה שני דברים הם, אין שמירה אלא בלב, שנאמר כי תשמרם בבטן, וכן אמרו רבותינו ושמרתם זו המשנה, ועשיתם זו העשייה, יש אדם שילמוד כל ימיו ולא יכול לדעת מצוה אחת כמאמרה בעל פה מחמת אורך הגמרא ופלפולה, ומצוה אחת מפוזרת הנה והנה והתורה הזהירה ושננתם לבניך שיהיו מצות התורה מחודדין בפיך'.

הלומדים תורה מתוך עונג ואינם יגעים בה אין התורה מתקיימת אצלם (ט"ז)

מראי מקומות

- א. סנהדרין צד:
- ב. קידושין ל.
- ג. אבות פ"ג מ"ח
- ד. שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד סימן ל"ז
- ה. מורה נבוכים ח"ג פל"א
- ו. נתיבות עולם נתיב התורה פ"ה
- ז. ט"ז או"ח סימן מ"ז סק"א
- ח. צוואת הטור מובא בסוף ספר ארחות חיים
- ט. חפץ חיים בהקדמה לספר ליקוט הלכות
- י. חידושי הר"ן נדרים ת.
- יא. סמ"ג הקדמה למצות עשה
- יב. מדרש משלי פ"י